

¹Леся Чень, ²Віталій Цимбалістий

¹к.арх., доцент кафедри архітектури та реставрації
Національний університет Львівська політехніка, Львів

email: lchen@ukr.net

orcid: 0000-0003-2496-4560

²студент кафедри архітектури та реставрації

Національний університет Львівська політехніка, Львів

orcid: 0009-0006-5431-6272

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОГО УСТРОЮ ТАРАКАНІВСЬКОГО ФОРТУ

FEATURES OF THE ARCHITECTURAL AND SPATIAL ARRANGEMENT OF TARAKANIV FORT

© Чень Л., Цимбалістий В. 2023

Дослідження унікального оборонного Тараканівського форту, що зберігся до наших днів з частковими втратами матеріальної субстанції внаслідок військових дій, який під впливом атмосферних чинників занепадає, є надзвичайно актуальним у наш час, коли Україна перебуває у стані війни. Унікальний фортифікаційний комплекс форту-застави практично не досліджений, без проведених археологічних розкопок і ґрунтовних досліджень. Пам'ятка оборонного зодчества відноситься пам'яток військової архітектури місцевого значення і має велику архітектурну цінність. У статті досліджено особливості розпланування та просторового устрою форту в селі Тараканів поблизу міста Дубно, Рівненської обл. Розглянуто та проаналізовано функціональне та конструктивне вирішення комплексу форту-застави «Дубно». Досліджено сучасний стан оборонних споруд Тараканівського форту та розроблено програму першочергових ремонтно-реставраційних заходів.

Ключові слова: Форт-застава «Дубно», Тараканівський форт, оборонне призначення, особливості архітектурно-просторового вирішення, ремонтно-реставраційні заходи.

Постановка проблеми.

Проблема дослідження укріплених фортив, що збереглися до наших днів, є складовою оборонної архітектури і відносяться до об'єктів історико-архітектурної культурної спадщини України є актуальною, зважаючи на той факт, що вони цінними фортифікаційними архітектурними об'єктами і здебільшого перебувають у занедбаному стані. До таких оборонних споруд, що знаходяться в занедбаному стані відноситься унікальний Тараканівський форт ХІХ ст., збудований для оборони східного кордону Російської імперії напередодні Першої світової війни. Під дією впливу атмосферних чинників цей маловивчений фортифікаційний об'єкт продовжує руйнуватись і потребує проведення комплексного дослідження та проведення ремонтно-реставраційних робіт з пристосуванням до туристичної функції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню фортифікаційних споруд в Україні присвячено чимало ґрунтовних наукових праць. В процесі аналізу джерелознавчих матеріалів впевнюємося, що цінні дослідження архітектури оборонних монастирів розкриті у працях видатних українських архітектурознавців Г.Логвина (*Логвин, 1968*), П.Батюшков (Батюшков, 1888. С. 231–235), Нельговського (*Історія...2004*, с.124-133), Л.Прибеги (2009, с.79-81), Т.Трегубової (*Історія...2004*, с.15), які акцентували свою увагу на архітектурно-мистецьких особливостях оборонних споруд. Науково-реставраційними роботами оборонних пам'яток займалися О. Годованюк (1974, с. 60-74), П.Раппопорт Ю., Т.Тригубова, Є.Пламеницька, О.Пламеницька (*Історія...2004*), які висвітлили свої ґрунтовні напрацювання у численних публікаціях. Варто відзначити науково-реставраційні напрацювання І. Могитича (1994, с.3-9), Л.Кроценка, Є. Осадчого (1996 с.74-81), М.Бевза (2000). Важливий внесок в історико-архітектурному дослідженні укріплених фортифікаційних споруд зробили науковці В.Антонович, П.Раппопорт, В.Вуйцик, Л.Прибега, Б.Колосок, О.Романченко М.Бевз, Т.Піняжко (Bevz and Pinyazhko, 2013), мистецтвознавці Ю.Дуткевич, А. Шрусевич, А.Яблоновський, Г.Бухало та інші. Класифікаційний поділ та архітектурно-планувальні рішення монастирів-фортець у своїх працях комплексно висвітлили О.Лесик (1993, с.64-68), О.Годованюк (1995, с. 62-65). Цінна інформація про монастирі-фортеці подана в енциклопедичних виданнях «Памятники градостроительства и архитектуры», «Нариси історії архітектури української РСР» та «Пам'ятки архітектури та містобудування». Аналіз наукових праць вище згаданих науковців свідчить, що недостатньо висвітлені архітектурно-мистецькі особливості важливих архітектурних елементів, які виконували оборонну функцію монастирів-фортець, зокрема в'їзних монастирських брам, оборонних мурів з вежами, що оточували обитель, які в переважній більшості перебувають в напівзруйнованому стані чи руїні.

Мета статті.

Проаналізувати розпланувальний та архітектурно-просторовий устрій Тараканівського форту розкрити архітектурно-конструктивні особливості, визначити технічний стан його оборонних споруд, та показати їх роль у структурі форту-застави “Дубно”.

Виклад основного матеріалу.

Оборонні форти мають особливий статус, зумовлений їхніми історичними та архітектурно-просторовими і конструктивними особливостями. Вони мали не лише велике оборонне значення, але унікальними архітектурними пам'ятками оборонного мистецтва.

Форт — це військова велика оборонна споруда, призначена для оборони і захисту стратегічно важливої території під час війни (Тимофієнко, 2002, с.429). Комплекс форту був розрахований на довгочасний захист, завдяки міцності споруд і спроможності вести кругову оборону. Він складався із поясу зовнішніх укріплень: ровів, валів, бастіонів, дерев'яних або мурованих (кам'яних, цегляних чи бетонних) стін з вежами, воротами та міцних оборонних споруд цитадель, казарма з житловими, медичними, складськими, технічними казематами.

Форт-застава – оборонна споруда для охорони моста чи тунелю (Тимофієнко, 2002, с.429).

Архітектура укріплень та оборонних споруд, безумовно, може претендувати на те, щоб вважатися самостійним архітектурним жанром, а саме військовою архітектурою. Особливо це стосується епохи укріплених міст і цитаделей з їхніми бастіонами, фронтами, флангами, мостами і в'їзними порталами. Пізніші епохи можуть бути включені лише в обмеженій мірі, оскільки їхнє дедалі більше зникнення під землею залишає архітектурі мало простору для маневру. В історії мистецтва військова архітектура, безумовно, визнана як самостійний архітектурний жанр.

На формування архітектурно-просторового устрою фортив впливали рельєф місцевості, ландшафтне середовище, функціональне призначення, наявність лісових і водних масивів. Особливості архітектури фортив - це їх унікальна форма, планування, привабливі архітектурні

елементи в оздобленні фасадів казарм. Ранні форти були під впливом бастионної системи і мали зіркоподібні в плані бастиони, були побудовані з кам'яної та цегляної кладки. Зовні фасади споруд мали декоративне оздоблення. Новіші форти мають суворий вигляд і виконані з бетону без декоративних прикрас. Потужні потовщені мури, облаштування на стінах стрільниць різноманітної конструкції, рів, вал, мости - це як визначив римський архітектор і військовий інженер Вітрувій «мистецтво поєднання функції, конструкції та краси».

В Україні до наших днів збереглось понад 100 фортифікаційних споруд, які знаходяться в занедбаному, напівзруйнованому стані чи в руїні і лише 14 з них пристосовані до іншої функції (туризм, музей, готель, ресторан, житло).

До унікальних і найбільших в Україні фортифікаційних комплексів належить Тараканівський форт-застива, який розташований поряд з селом Тараканів, неподалік від міста Дубно, Рівненської області. Повз нього проходить залізнична колія Львів – Київ та автомобільна траса Київ – Чоп, котрі є одними з головних транспортних магістралей країни. Цей могутній фортифікаційний об'єкт збудований в 1860 -і – 1890 рр. (Рутинський, 2007, с.54) для оборони західних кордонів та зміцнення системи інженерної оборони, яка перестала відповідати військово-політичному становищу імперії на заході. Для розширення комунікацій була збудована залізниця зі сходу на захід, яка разом з Київсько-Варшавським трактом дозволяла оперативно зосередити війська на Волині у випадку війни з Австрією. Головним ідеологом будівництва низки укріплених малих прикордонних фортець на західному кордоні був відомий талановитий інженер генерал-ад'ютант Едуард Тотлебен (Ковальчук, 2008, с.139), який подорожуючи по Європі, мав змогу працювати з фахівцями (інженерами) оборонного будівництва інших країн (Франції, Бельгії, Британії). Він вивчав твори теоретиків фортифікаційного будівництва Вобана, Дюфура, Шумара, Моріса де Селлона і переймав їх досвід.

З метою оборони західних рубежів царським урядом було прийнято рішення побудувати систему оборонних укріплень під прикордонним на той час містом Дубно для захисту залізничної лінії Львів-Київ й Дубенський форт, який відомий під назвою Тараканівський форт. Оскільки форт відіграв важливе стратегічне значення в оборонній лінії для зміцнення західного кордону з Австро-Угорською імперією, його розташування було зумовлене такими основними чинниками: політично-стратегічний чинник, що вплинув на формування структури комплексу форту, який зміцнював інженерну систему оборони і був гарантією безпеки західних кордонів з Австро-Угорською імперією; розвиток вогнепальної зброї сприяв прогресу артилерії, що впливав на розвиток оборонної системи; містобудівний чинник був важливим у розташуванні форту і спричинив до побудови закритого типу форту; ландшафтний чинник диктував сприятливе розміщення форту, де природнім захистом були височина, лісовий масив та болотяна місцевість.

Могутній Тараканівський форт споруджений на вершині штучно нагорнутого пагорба, у лісистій місцевості в заболоченій низині річки Іква (рис.1, 5). Він займав площу 4 га. Збудований за кресленнями талановитого військового інженера Едуарда Тотлебена, форт-застива мав нову систему оборони. Керівником будівництва форту був призначений інженер полковник Борисов. Під його керівництвом з 1885 по 1890 р. були виконані всі основні будівельні роботи та проведені земляні роботи. Добудову укріплень форту в 1891 р. та модернізацію форту проводив призначений інженер Беліков, пізніше роботами керував інженер-полковник Баумгартен (Ковальчук, 2008, с.140). На спорудження Тараканівського форту-застиви було витрачено понад 100 млн.рублів.

Тараканівський форт збудований з каменю та цегли і модернізований бетоном, має цікавий архітектурно-розпланувальний устрій. Він складається із споруди з 105 казематами, казарми, гарнізонної церкви та лабіринтів галерей. До території фортифікаційного комплексу форту веде дві ґрунтові дороги зі сторони траси, котрі є історичними і відображені на карті (рис.1), та ще одна вздовж колії зі сторони міста Дубно. Потрапити до форту можна було по висувному залізному мосту через глибокий оборонний рів (шириною до 13 м і глибиною 6 м) (Рутинський, 2007, с. 54). Тепер на територію форту веде вхід через брами зі східної та західної сторони, звідки потрапляємо у другий

сухий вал, шириною 8-10 м та висотою мурованих стін 4 м. Окрім цього можна потрапити через фрагмент зруйнованого валу з північної сторони об'єкту, котрий веде безпосередньо до військової вулиці. На момент будівництва об'єкту безпосередньо до казарм можна було потрапити через чотири потерни: східну (головну), північну, західну та південну, з них доступні зараз лише перші дві. Комплекс форту в плані має трапецієвидну форму. Спочатку він мав форму ромба зі сторонами 240 м. (рис.2). Оточений по периметру земляним валом, укріпленим потужними стінами, форт має два наземні і два підземні поверхи. У двоповерховій споруді казарми розміщувались житлові, складські та господарські приміщення для артилерійської роти та штаб-коменданта форту. У 1901 році у центральній частині казарми була споруджена гарнізонна церква на рівні двох поверхів (Ковальчук, 2008, с.140). У казематах, які розміщувались по периметру форту розміщувались їдальня, хлібопекарня, баня, пральня, господарські приміщення, склади провіанту і всяких запасів, медичні приміщення, лазарет, операційна, туалети, каземати з колодязями і навіть морг, сходи і коридори. Всі приміщення казематів були оснащені вентиляцією й опаленням, обладнані каналізацією, водопроводом, трьома колодязями, спеціальною установкою для спалювання нечистот і навіть телефонним зв'язком. Похмурі галереї з арковими входами вели до приміщень казематів.

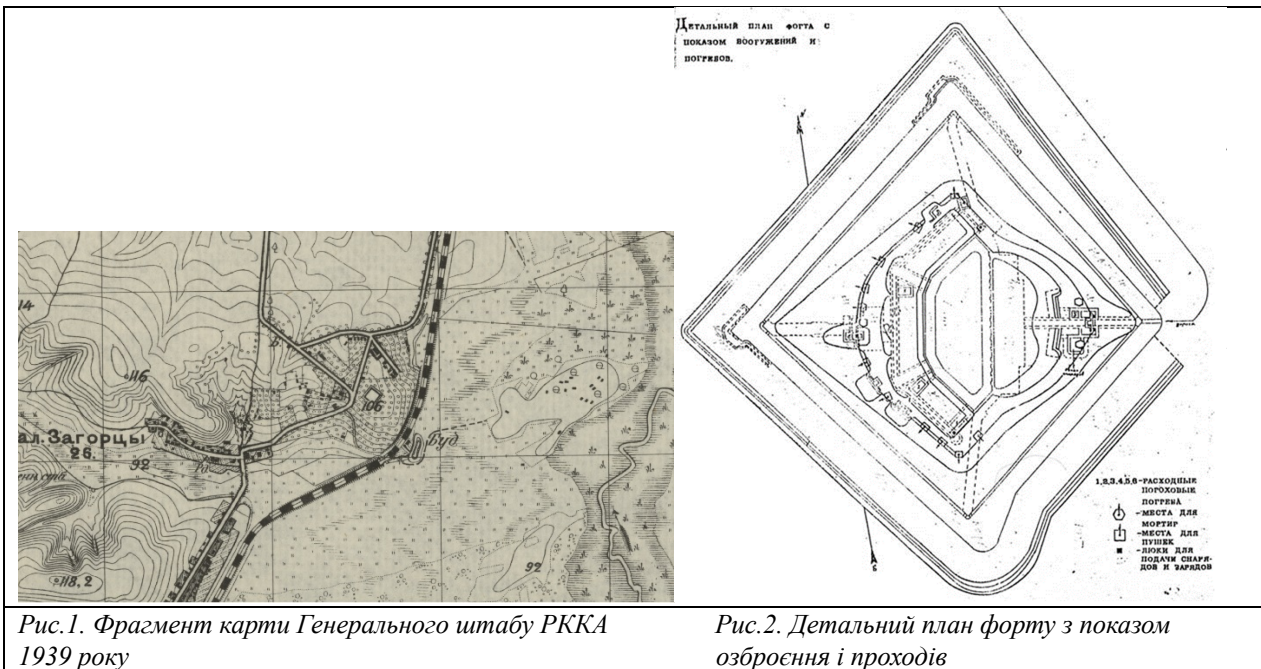

Рис.1. Фрагмент карти Генерального штабу РККА 1939 року

Рис.2. Детальний план форту з показом озброєння і проходів

Гарнізонна церква Тараканівського форту була виконана у російсько-візантійському стилі. Церква однокамерна, була перекрита сферичним куполом. Нава від вітара була відділена іконостасом, за яким було підвищення для святих дарів. Над входом у церкву розташовувалася галерея для хорів на консольно винесених балках (Ковальчук, 2008, с.140). Вхідний портал храму оформлений у вигляді арки, у центрі якої дверний проріз, а по обидва боки від нього розміщені вікна із овальними завершеннями з дрібними вітражами. Стіни церкви вирішені в характері цегляного стилю.

Силует, форма і розпланувальні особливості Тараканівського форту подібні до знаменитого французького форту Буайяр, де автор Е.Тотлебен студіював і вивчав військове мистецтво: зовнішній гласіс, сухий рів, суцільний кільцевий вал, безпечні каземати під валом, центральна казарма. Подібність форту-застви до французьких фортів полягає в системі оборони ровів гарматами, розташованими в «головному» капонірі та двох бічних напівкапонірах, а також подвійна лінія оборони з двома валами: нижнім для стрільців і польових гармат і верхнім- для важкої артилерії, широке застосування казематових траверсів. Однак Тараканівський форт має свої індивідуальні

конструктивні особливості. Він немає симетричної бойової позиції для кругової оборони через пагорб, що мав ухил на схід до заплави р.Ікви, тому східний кут рову розміщений на 10 м нище від західного. Також Тараканівський форт відрізняється від французьких розплануванням центральної казарми, де у французьких фортах вона була захищена від ураження снарядами земляною обсіпкою на даху і встановленою в казармі броньованою башти, а над військовою вулицею між центральною казармою і казематами влаштували ряд склепінь, засипаних з гори ґрунтом для захисту і в кількох місцях прохід був відкритий згори для природної вентиляції(WeOrgUa, 2016). В Тараканівському форті-заставі центральна казарма не мала такої захисної земляної обсіпки, а була покрита залізним дахом, не мала склепінь, які б перекривали частину проходу між центральною казармою та підвальними казематами, а була зроблена суцільна кільцева військова вулиця, яка оточувала казарму і повністю відкрита згори, що сприяло вентиляції і освітленню приміщень, але програвало в захищеності французьким аналогам (WeOrgUa, 2016). У Тараканівському форті єдиним захистом був високий західний вал з додатковим захисним траверсом, який трохи прикривав казарму від снарядів, також не було казематної артилерії з появою фугасних снарядів. Тому після закінчення будівництва форту-застави розпочалась модернізація Тараканівського форту - засипано піхотну позицію, забетоновано засипано світлові дворики, колодязі для не встановлених броньованих башт, розібрано цегляні споруди оборонного рову (капонір і напівкапонір) і побудовано замість них бетонні корфи, бетонні казематовані траверси, сховища, шахти подачі боєприпасів на валу форту і підсилено бетоном виходи на вал і рів, браму форту та посилено бетоном дахи казематів (WeOrgUa, 2016).

Отже у формуванні архітектурно-просторової структури форту можна виокремити три етапи (I етап-1871 – 1911 рр.- будівництво та модернізація форту з 1890 до 1911; II етап-1916 – 1945 рр. - участь у I та II світових війнах, коли форт зазнає найбільших руйнувань; III етап - 1945 р. – 21 ст.- переобладнання споруд форту під складські приміщення).

Особливістю архітектурно-конструктивного вирішення Тараканівського форту є його оборонний характер та автентичність без реконструкцій і перебудов, особливості ландшафту, стратегічне місце розташування, регіональний характер архітектури. Особливістю архітектури форту були потужні стіни споруд товщиною 3м, ззовні прикрашені арковими вікнами та цегляним декором, майстерно викладеним з цегли та акцентованим декоративним цегляним орнаментом, що оперізує по периметру фасад казарми. Цоколь казарми висотою 50 см мурований з каменю прямокутної форми. Будівельними матеріалами форту були камінь та цегла і пізніше модернізація – застосування бетону. Для фундаменту форту брали валуни, при змішаній кладці стін — більш-менш плоскі круглі камені. Каміння при обробці шліфувалося. Сполучним матеріалом було вапно, яке отримували обпалюванням. Заповнювачем розчину слугувала дрібно потовчена цегла. В кладці волинських замків крім потовченої цегли як заповнювач використовували ще товчену крейду. При будівництві з валунів і великорозмірної цегли використовували тришарову кладку (2 цегляні стіни, а між ними забутування з дрібного каміння і битої цегли, залите вапняним розчином).

Комплекс Тараканівського форту з казармою, казематами, з різноманітними необхідними для оборони спорудами: валами, ровами, мостами складає унікальний цілісно довершений військовий комплекс який органічно вписаний в існуючий ландшафт.

На сучасний технічний стан Тараканівського форту мали вплив перша Світова війна 1915-1916 рр., Польсько-Білоруська війна 1919-1920рр., Друга Світова війна які залишили свій руйнівний слід в історії форту (рис. 3-6).

Рис.3. Вхід до східної потерни Тараканівського форту поч. XX ст. фото архівне (Т.Яцечко-Блаженко)

Рис.4. Тараканівський форт (зліва-каземати, справа казарма) на фото поч XX ст (Т.Яцечко-Блаженко)

Рис.5. Тараканівський форт з висоти пташиного польоту (сучасний вигляд)

рис.6. Тараканівський форт (зліва-каземати, справа- казарма) сучасний вигляд

Під час натурального обстеження форту-застави виявлено: замокання і відлущення цегли внутрішніх стін казарми, помітні відлущення цегли на зовнішніх стінах та втрати цегляної кладки в області вікон казарми, втрачені її вікна та двері, частково втрачений дах і покритий порослями. У східних казематах руйнуються частково склепіння 2 поверху та мають глибокі тріщини, руйнуються стіни 1 поверху, втрачена повністю підлога, є фрагменти збереженого тиньку на 2 поверсі, частково збережена покрівля пандусів. У західних казематах руйнуються частково склепіння 2 поверху, руйнуються цегла у склепіннях 1 поверху, втрачені вікна, двері та підлога. У казематах збереглися фрагменти стін із збереженими рустами верхніх та нижніх поверхів. Головна східна потерна функціонує, в задовільному стані. Північна потерна функціонує, але має частково зруйновані стіни та склепіння через замокання. Західна потерна має пошкодження цегляних стін і склепіння, замокає, втрачена підлога. Сухі рови мають збережені контури, бетонні укріплення 2 рову мають незначні пошкодження. 1-ий земляний вал насип густо порослий самосівом. 2-ий земляний вал насип з насипаним шаром ґрунту, під яким знаходяться 4 потерни, які ведуть до полігональної вулиці, приміщення для доставки боєприпасів, та безпечні каземати має поверню густо засаджену самосівом.

Збереження Тараканівського форту-застави вимагає виваженого підходу з врахуванням технічних і культурних аспектів при реставраційно-ремонтних роботах, а саме:

необхідно провести геофізичні дослідження з метою виявлення підземних та наземних зруйнованих споруд;

- провести детальні археологічні розкопки;

- провести зміцнення інженерно-технічного характеру для забезпечення автентичної матеріальної структури пам'ятки;
- провести скріплення розшарованих мурувань шляхом ін'єкціювання розчинів у розколини, що утворилися, спрямовані на збереження автентичної матеріальної структури пам'ятки;
- провести відтворення вцілілих елементів укріплень (наземних і підземних);
- збережені укріплення, потрібно розчистити від порослей і будівельного сміття;
- провести консервацію, реставрацію, ревалоризацію, регенерацію, модернізацію споруд форту, що дозволить використовувати форт як туристичний об'єкт.
- заміна фрагментів у тих місцях, де є вивітрені ділянки цегляних стін, причому матеріал за фізичними властивостями має бути максимально наближеним до традиційного (первісного)
- провести відтворення втрачених архітектурних декоративних елементів, пошкоджених і втрачених архітектурно-конструктивних деталей за такими ж збереженими елементами на пам'ятці.

Всі заходи консервації, реставрації які проводяться на фортифікаційній пам'ятці не повинні призводити до змін пам'ятки і погіршувати її естетичну, історичну або художню цінність.

Основними вимогами до матеріалів, для реставрації та консервації пам'яток: сумісність (механічна, фізична, хімічна тощо) із стародавніми будівельними матеріалами; реверсивність (зворотність) здатність до видалення; відсутність шкідливої післядії (наслідків застосування) на пам'ятку (Прибега, 2009, с. 235-237).

Тараканівський форт належить до історико-культурного надбання України. Він цікавий не лише як пам'ятка інженерного фортифікаційного мистецтва, але є привабливий для туристів, і може бути центром культурного туризму. Форт-застава може використовуватися як простір для проведення різноманітних культурних заходів та фестивалів, які привертатимуть увагу як місцевого населення, так і туристів.

Висновки.

Тараканівський форт займає важливе стратегічне місце в історії не лише Волинського регіону, але України в цілому. Він є один з небагатьох залишків військової архітектури XIX ст., що зберігся до наших днів. Таранівський форт-застава є найбільшим в Україні об'єктом військової архітектури із своїми індивідуальними специфічними планувальними і конструктивними особливостями (форма, планування, привабливі архітектурні елементи в оздобленні фасадів казарми). За силуетом, формою і розплануванням Тараканівський форт подібний до французьких фортив, однак не є їхньою копією але має свої характерні особливості. Вирішальними факторами у формуванні архітектурно-просторової структури комплексу Тараканівського форту-застави були: функціональне призначення, стратегічне місце в оборонній системі, характер рельєфу і ландшафтне середовище, розташування вздовж залізничної колії, два під'їзні шляхи, регіональний характер архітектури. Тараканівський форт належить до історико-культурної спадщини України. В процесі дослідження визначено три етапи будівництва, модернізації та перепрофілювання фортифікаційного комплексу. Під час натурних обстежень вивчено технічний стан оборонних споруд форту-застави та розроблено програму ремонтно-реставраційних Консервація та модернізація Тараканівського форту відкриває широкий спектр можливостей для подальшого цивільного використання, що виправдовує його архітектурну цінність і сприятиме збереженню як пам'ятки оборонного мистецтва та цікавого фортифікаційного туристичного об'єкту. Він привабливий для туристів, як цінний фортифікаційний об'єкт для пізнання технічних військових досягнень певної історичної епохи, є частиною "колективної пам'яті" певного регіону і може бути важливою ланкою туристичної інфраструктури.

Бібліографія

Батюшков, П.Н., 1888. *Волынь. Исторические судьбы Юго-Западного края.* Санкт-Петербург С. 231–235.

- Бевз, М., 2001. Проблеми регенерації заповідних територій історичних міст. *Вісник НУ "Львівська політехніка"*, 429, с. 62-69
- Іванов, Є та Сулик, Б., 2013. Історико-географічні аспекти трансформації ландшафтних систем Тараканівського форту. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*, 46, с. 156–164
- Ковальчук, В.В., 2008 Аналіз можливості туристично-рекреаційного використання Тараканівського форту – визначної пам'ятки інженерно-будівельної спадщини Рівненщини. *Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті: Матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Кривий Ріг, 1-4 жовтня 2008 р.): у 2 ч. Ч. 1. Кривий Ріг*, с. 139-149
- Нариси історії архітектури української РСР(дожовтневий період)*, 1957. Київ: Держвидав лри з будівництва і архітектури УРСР.
- Прибега, Л.В., 2009. *Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект. Монографія*. Київ: Мистецтво.
- Рутинський, М.Й., 2007. *Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичого відродження: Навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури.
- Тимофієнко, В., 2002. *Архітектура і монументальне мистецтво. Терміни та поняття*. Київ: В-во Інституту проблем сучасного мистецтва Головкиївархітектура.
- Ярошук, В.П., ред., 2002. *Історіограф Волинської землі: До 70-річчя від дня народження Гурія Васильовича Бухала: Біобібліографічний покажчик*. Рівне.
- Bevz, M and Pinyazhko, T., 2023 Polygonal Fortification in European Cities and Designing of Lviv Citadel Complex. *Fortyfikacje nowożytnie w Polsce – badania, realizacje, projekty. Zagospodarowanie do współczesnych funkcji*. Toruń, s. 85-96
- Fortifikatorische Detailbeschreibung von Dubno*, 1904. Wien.
- We.Org.Ua, 2016. *Дубенський форт*. [online] Доступно: <<https://we.org.ua/history/dubenskyj-fort/>> [Дата звернення: 01 Грудень 2023]

References

- Batyushkov, P.N., 1888. *Volyn. Historical destinies of the South-Western region*. St. Petersburg, pp. 231–235.
- Bevs, M., 2001. Problems of regeneration of protected areas of historical cities. *Visnyk NU "L'vivs'ka politekhnikha"*, 429, p. 62-69
- Ivanov, E. and Sulyk, B., 2013. Historical and geographical aspects of the transformation of landscape systems of the Tarakan Fort. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya heohrafichna*, 46, p. 156–164
- Kovalchuk, V.V., 2008 Analysis of the possibility of tourist and recreational use of the Tarakan Fort - a landmark of the engineering and construction heritage of the Rivne region. *Industrial'na spadshchyna v kul'turi i landshafti: Materialy III Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiy* (Kryvyi Rih, October 1-4, 2008): in 2 h. Part 1. Kryvyi Rih, p. 139-149
- Essays on the history of the architecture of the Ukrainian SSR (pre-October period)*, 1957. Kyiv: Derzhvydav l-ry z budivnytstva i arkhitektury URSR.
- Prybyega, L.V., 2009. *Protection and restoration of objects of architectural and urban planning heritage of Ukraine: methodological aspect. Monograph*. Kyiv: Mystetstvo.
- Rutynskyi, M.Y., 2007. *Castle tourism in Ukraine. Geography of monuments of fortification architecture and prospects for their tourist revival: Study guide*. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury.
- Timofienko, V., 2002. *Architecture and monumental art. Terms and concepts*. Kyiv: Timofienko, V., 2002. Architecture and monumental art. Terms and concepts. Kyiv: Head of the Institute of Problems of Contemporary Art, Golovkii Architecture.
- Yaroschuk, V.P., ed., 2002. *Historiographer of the Volyn land: To the 70th anniversary of the birth of Guria Vasyliovych Buhal: Biobibliographic index*. Rivne.

¹Lesia Chen, ²Vitaly Tsimbalisty

¹Associate Professor

Architecture and Conservation Department
National University "Lviv Polytechnic", Lviv

e-mail: lchen@ukr.net

ORCID: 0000-0003-2496-4560

²Student of the Architecture and Conservation Department

National University "Lviv Polytechnic", Lviv

ORCID: 0009-0006-5431-6272

FEATURES OF THE ARCHITECTURAL AND SPATIAL ARRANGEMENT OF TARAKANIV FORT.

© Chen L., Tsimbalisty V. 2023

The study of Tarakaniv Fort, the largest defensive fort in Ukraine, which has survived to this day with partial losses of material substance as a result of military operations, which is decaying under the influence of atmospheric factors, is extremely relevant in our time, when the country is in a state of war. The purpose of the article is to analyze the planning and architectural-spatial structure of the Tarakan Fort, to reveal its architectural-constructive features, to determine the current technical condition and to propose a functional adaptation.

The outpost fort was of great strategic importance for the defense of the eastern border on the eve of the First World War at the end of the 19th century. 20th century A powerful fortification object was built according to the drawings of the outstanding military fortification engineer E. Tottleben in 1860-1890. The head of the construction of the main structures of the fort was the engineer colonel Borisov, the modernization of the fort was carried out under the leadership of Belikov. The analysis of the latest researches and publications showed that the unique engineering and fortification complex of the Tarakan Fort-outpost is practically unexplored, without archaeological excavations and thorough research. The monument of defense architecture refers to the monument of military architecture of local importance and has great architectural value. In the process of research, the main factors of the construction of the Tarakan Fort were determined. The article examines the peculiarities of the layout and spatial arrangement of the fort in the village of Tarakaniv near the city of Dubno, Rivne region. Three stages of formation of the structure of the fort-outpost complex are defined. The functional and constructive solution of the "Dubno" fort outpost complex was considered and analyzed. The modern state of the defensive structures of the Tarakan Fort was studied. In order to preserve the monument of defensive architecture, a program of priority repair and restoration measures was developed and it was proposed to adapt the researched outpost fort to a tourist function.

Keywords: "Dubno" Fort-outpost, Tarakaniv Fort, defensive purpose, features of the architectural and spatial solution, repair and restoration measures.